

האוניברסיטה
הפתוחה
הרבה מעבר לתואר

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

קרן לאוטמן

חינוך לדמוקרטיה ולשותפות בישראל

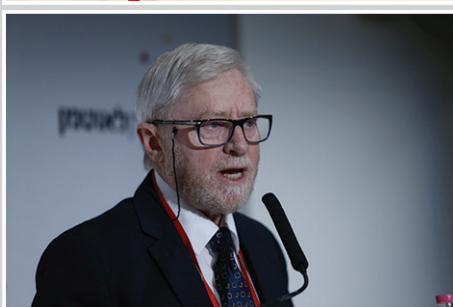
כיווני פעולה והמלצות

פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך

ריכזה וכתבה

לני מילוא, מנהלת פורום דב לאוטמן

סיוון תשע"ז | מאי 2017

" תיקון עולם משמעו תיקון החינוך", יאנוש קורצ'ק

האוניברסיטה
הפתוחה
הרבה מעבר לתואר

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

קרן לאוטמן

חינוך לדמוקרטיה ולשותפות בישראל

כיווני פעולה והמלצות
פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך

ריכזה וכתבה
לני מילוא, מנהלת פורום דב לאוטמן
סיוון תשע"ז | מאי 2017

*The Dov Lautman Conference on Educational Policy 2016:
Summary and Recommendations on Education for Democracy and for Living Together in Israel*
Leny Milo

לני מילוא היא מנהלת פורום דב לאוטמן ומנהלת הכנס השנתי משנת 2016.
עסקה בתחומי פיקוד, הכשרה, משאבי אנוש וחינוך בצה"ל.

עריכת לשון: רקפת שכנר-לביא
עיצוב גרפי: שלומית שמר
התקנה: שרונה יוהן
סדר-מחשב: דלית סולומון

פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך: lautmaneduforum.org.il
פייסבוק: פורום דב לאוטמן – לוקחים את החינוך בידיים
משרדי קרן לאוטמן: טל' 03-6935610

© כל הזכויות שמורות לקרן לאוטמן, לאוניברסיטה הפתוחה
ולמכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשע"ז
נדפס בישראל, 2017

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך הוא פורום של אנשי עשייה וחינוך, שהוקם כדי לשמש זירה לדיון מעמיק בנושאים של מדיניות חינוך. בשלוש השנים האחרונות, מאז הקמתו, כינס הפורום שותפים מכל הקבוצות בישראל, אשר פועלים מתוך תחושת אחריות, על מנת להעלות לסדר היום נושאי חינוך לסובלנות, דמוקרטיה ושותפות.

בשנת 2015, בתום עבודה על סדרת מחקרים, בצוותי חשיבה ותוך דיונים בקבוצות עבודה, אשר התקיימו במהלכו של הכנס הראשון, נכתב מסמך המלצות שכותרתו הייתה: "להחזיר את הדמוקרטיה לקונצנזוס" המסמך כלל שש המלצות אשר סיכמו את הדיונים והכתיבה לפני הכנס ובמהלכו.

ההמלצות ודרכי הפעולה תיארו את הרצון ליצור שפה אזרחית חדשה, מתוך תפיסה כי צריך להפוך את החינוך לדמוקרטיה לנחלת הכלל ולמובן מאליו.

כחודש לאחר כנס דב לאוטמן ביוני 2015 נשא נשיא המדינה את נאומו המפורסם המכונה "נאום השבטים" ב"כנס הרצליה 2015". הנאום היה קריאת השכמה לרבים והניע לעשייה אזרחית וחינוכית.

שנה לאחר מכן, בנאומו ב"כנס תקווה ישראלית בחינוך 2016" ציין הנשיא כי החינוך לשותפות הוא צורך אסטרטגי של מדינת ישראל, ולא מעשה של רצון טוב. נוכח המציאות המורכבת ביקש הנשיא לקרוא באופן מיוחד למבוגרים, שאינם מכירים מציאות אחרת ולכן גם מתקשים לשנותה.

השנה במסגרת תהליכי החשיבה והלמידה, פורום דב לאוטמן שם לו מטרה לא לעסוק רק בחסמים ובגורמים השנויים במחלוקת, אלא בחר להתמודד ולחשוף את הערכים המשותפים לכלל החברה הישראלית לגווניה הרבים.

בפורום התקיימו הליכי העבודה בשנה האחרונה, תוך היוועצות עם אנשי אקדמיה וחינוך והקשבה לקולות מ"השטח". הפורום למד על מיזמים ועל סיפורי הצלחה וקיים תהליכי חשיבה משותפים עם נציגים מהקבוצות ומהקהילות השונות בחברה בישראל. לאחר כל אלו בחרנו בשנת 2016 לעסוק בחמישה מרחבי פעולה:

המרחב המגזרי – האם ניתן לחנך להיכרות עם האחר בחברה החרדית וכיצד?

המרחב הקהילתי – השלטון המקומי – בחינת השפעתו של השלטון המקומי על חינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים.

המרחב הפדגוגי – פיתוח הכשרת המורים בהקשר של חינוך לדמוקרטיה ושותפות.

המרחב הטכנולוגי – אילו יוזמות טכנולוגיות יכולות להשפיע על קידום השיח, שיתוף הפעולה והסובלנות בין קבוצות עם זהויות נבדלות.

המרחב החינוכי הבלתי פורמלי – שימוש באמנות ככלי בלתי אמצעי לגישור על פני פערים ותרבויות, שדרכו מתאפשר תהליך למידת קבלת ה"אחר" וחינוך לסובלנות ולשותפות.

האתגר המרכזי בקידום החינוך לערכים דמוקרטיים ולשותפות בין החלקים השונים של החברה הישראלית עלה במהלך עבודת הפורום השנה, בקולות מגוונים ובעוצמות שונות מאנשי האקדמיה, המחקר, החינוך, הדת והציבור, שהשתתפו בקבוצות העבודה, במחקרים ובמיזמים של הפורום.

המשתתפים בקבוצות העבודה השונות חיזקו את הצורך לחנך, לעצב ולהטמיע מענה מערכתי ארוך טווח שנוגע לכל תחומי החיים בנושאים אלו.

בד בבד, עלתה שוב מורכבות המושג "דמוקרטיה", כפי שהוא מתפרש בקהילות מסוימות, והרגישות הנדרשת על מנת לחנך לשותפות בין הקבוצות בישראל, וכן הצורך לגבש דרכי פעולה מיטביות.

השנה התמקדנו בשני מחקרים:

1. מחקר מקיף בקרב מורים והורים כדי להבין טוב יותר מה חושבים המורים על קיום שיח בכיתות הלימוד, בחינוך העל-יסודי בנושאים שבמחלוקת. בתוך כך נעשה גם ניסיון למפות את החסמים ואת הזרזים הפסיכולוגיים והמעשיים לקיום שיח במערכת החינוך בנושאים שנויים במחלוקת.

2. מחקר בקרב ראשי רשויות ומנהלי אגפי חינוך כדי לבחון האם השלטון המקומי יכול לשמש מנוע לקידום החינוך לערכי הדמוקרטיה, להכיר ולהבין את החסמים הניצבים בפני הרשויות בבואן לקדם חינוך לערכים של דמוקרטיה וחיים משותפים. ולבדוק את מידת המעורבות של השלטון המקומי בקידום החינוך לערכים אלו.

כמו כן, כונסו שתי קבוצות עבודה בנושאים הבאים:

1. התמודדות של החברה החרדית המתגוננת עם המציאות המשתנה סביבה, הן בתוכה והן מול ההווה הישראלית העכשווית. זאת כדי למצוא שפה תורנית חרדית, שתאפשר התמודדות טובה יותר עם האתגרים חברתיים, הן הפנים-חרדיים והן החוץ-חרדיים, כדי לקדם שינוי אמתי ביחסם של אנשי החברה החרדית לזולת הדומה והשונה.

2. אופן ההתמודדות של אנשי ונשות חינוך עם מציאות חברתית ודמוקרטית מורכבת והתפקיד של הכשרתם המקצועית בהתמודדות חינוכית מיטבית.

מטרת מסמך זה להתמקד במסקנות המרכזיות ובכיווני הפעולה של פורום דב לאוטמן השנה.

המסקנות במסמך זה מתבססות על ממצאי המחקר, קבוצות הדיון המגוונות והתכנים המפורטים שנכתבו בניירות העמדה והמאמרים במיוחד עבור הפורום בשנה האחרונה. מהמסקנות עולות הצעות לכיווני פעולה מעשיים לקידום הנושאים של מדיניות החינוך.

יחסם של מורים והורים לשיח בנושאים שבמחלוקת בבית הספר – מחקר

המחקר בוצע לקראת "כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2016", על ידי פרופ' עירן הלפרין מבית הספר לפסיכולוגיה המרכז הבינתחומי הרצליה וצוותו.

המחקר בדק תפיסות של מורים כלפי שיח בנושאים שנויים במחלוקת בכיתות הלימוד בחינוך העל-יסודי. המחקר אף בדק את הציפיות והתפיסות של ההורים מהמורים. מטרתו הייתה למפות את החסמים והזרזים התפיסתיים, הפסיכולוגיים והמעשיים לקיום שיח כזה.

מסקנות המחקר

- א. **מורים רבים חוששים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת** – ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם חינוך לעצמאות מחשבתית ולחשיבה ביקורתית ומעורבת אזרחית, ולא עם המדיניות המוצהרת של משרד החינוך, שלפיהן חשוב לעסוק בסוגיות אלו בחופשיות.
- ב. **מסרים לא ברורים ותקשורת לא מספקת בין הגורמים השונים לגבי קיום השיח בסוגיות שנויות במחלוקת** – ממצאי המחקר מצביעים על תקשורת לא פתוחה ועל אי־בהירות במסרים ובמדיניות, ומשתקפים בהרגשה של המורים "שמה שנאמר הוא לא תמיד מה שהמערכת מתכוונת אליו".
- ג. **תחושת המסוגלות של המורים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת** – מהמחקר עולה כי רבים מהמורים מרגישים שאין להם הכלים הדרושים להתמודד וכי יש צורך לחזק את תחושת המסוגלות שלהם בנושא. אמנם פותחו תכניות שתכליתן להקנות למורים את המיומנויות לניהול שיח בסוגיות שבמחלוקת, אך ממצאי המחקר מלמדים שרוב מוחלט של המורים אינם מכירים את התכניות הללו.
- ד. **בעיני המורים, לתלמידים אין מספיק יכולת וסובלנות לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת.**
- ה. **המורים תופסים את סוגיית הגזענות כשנויה במחלוקת** – ממצא מדאיג ביותר הוא שסוגיית הגזענות היא הנושא השנוי במחלוקת ביותר בעיני המורים, מלבד הסוגיה של יחסי יהודים-ערבים. לתפיסתנו, שלילת הגזענות אמורה להיות נושא שאינו שנוי במחלוקת בחברה דמוקרטית.

המלצות מדיניות

1. נדרשת אמירה אחידה וחד־משמעית של משרד החינוך כלפי המורים כדי להתמודד עם חוסר הבהירות בהנחיות הקיימות.
2. **המורים צריכים לפתוח ערוץ תקשורת בינם ובין ההורים** בנושא ההתמודדות בכיתה עם שיח בנושאים שנויים במחלוקת. המורים חייבים להתוודע לציפיות ההורים מהם, וההורים צריכים להיות מעודכנים בנעשה בכיתה בעניין זה הלכה למעשה.
3. בהתבסס על דרך התמודדות מבוקרת ומובנית עם סוגיות שנויות במחלוקת, כפי שמפורט בחוזר מנכ"ל תשע"ז (4/ב), על מערכת החינוך **לתת גיבוי למורים** ולוודא שהם מרגישים בטוחים וחופשיים לפעול ללא מורא בבית הספר שבו הם עובדים.
4. **לקדם הצעה למתווה בהכשרה ייעודית של המורים בנושא ניהול שיח בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת.** הכשרה כזו תסייע להם מאוד ותייצר אצלם תחושת חוללות עצמית בנושא. היא יכולה להיעשות גם על ידי משרד החינוך וגם על ידי תכניות חיצוניות רלוונטיות.
5. **להכיר למורים את התכניות הקיימות בנושא ניהול סוגיות שנויות במחלוקת** בכיתה ולהפוך אותן נגישות להם. כמו כן, לבחון את יעילות התכניות הקיימות ואת הצורך בתכניות חדשות בנושא.
6. **לפתח ארגז כלים ייעודי למורים** כדי לחזק אצלם את היכולת לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת.
7. לוודא שתכניות ההתפתחות המקצועית במהלך התפקיד מתייחסות בהרחבה להקניית יכולות התמודדות עם שיח בסוגיות שנויות במחלוקת גם לתלמידים, לא רק למורים.
8. **לפתח תכניות ייעודיות שייתנו בידי התלמידים** את המיומנויות לעסוק בסוגיות שנויות במחלוקת ויספקו למורים תכנים ותכניות הוראה בנושא שיח שנוי במחלוקת בכלל וסוגיות שנויות במחלוקת בפרט.
9. משרד החינוך צריך לפעול כדי לשנות את הנורמה בעניין הגזענות ולפעול כך שלא תהיה מחלוקת בנושא זה במערכת החינוך בישראל. יש להעביר למורים ולתלמידים **מסרים ברורים ובהירים בעניין תופעת הגזענות**, כדי שבתי הספר יהיו זירה שבה תופעת הגזענות מוקעת מן היסוד. התלמידים הם שצריכים להיות נושאי המסר בגנות תופעת הגזענות בחברה.
10. לנסח תקן בנושא כך שהמנהלים והמורים יוכלו לפעול במקצועיות וללא חשש. התקן החדש צריך לתת לגיטימציה לעיסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת ואף להדגיש את חשיבותו. בד בבד יש לספק למורים את ההכשרה המקצועית ואת הכלים הנדרשים לעיסוק זה. ניסוח התקן יכול גם את התוצאות המצופות מניהול נכון של שיח מעין זה בכיתות, כדי לאפשר בקרה של הנהלת בית הספר על התהליכים המתרחשים בעת השיח בסוגיות שנויות במחלוקת.

תפיסת תפקיד השלטון המקומי בקידום החינוך לערכי דמוקרטיה ולחיים משותפים – מחקר

את המחקר ביצעה גלי שפיגל, חוקרת חברתית, לקראת "כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2016". מטרת המחקר לבדוק את עמדות ראשי השלטון המקומי בנושא תפקיד הרשות המקומית בחינוך לערכים של דמוקרטיה ולחיים משותפים.

מסקנות המחקר

מסקנות המחקר מבטאות את תפיסת מרבית ראשי הרשויות ומנהלי החינוך שרואיינו בנוגע לתפקידם בקידום החינוך לדמוקרטיה ברשות המקומית.

א. **לתפיסת השלטון המקומי, החינוך לדמוקרטיה הוא תפקידה של המדינה** – ראשי הרשויות ואנשי החינוך שהשתתפו במחקר הצביעו על החשיבות הגדולה שהם רואים בקידום החינוך לדמוקרטיה. עם זאת, רובם אינם רואים בו חלק מתפקידם. החינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים נתפס כ"תפקיד הממלכה", ולדעתם אין להם כראשי רשויות, מנדט לעסוק בנושא.

ב. ראשי הרשויות טוענים כי החינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים לא נמצא על סדר היום של משרד החינוך. לדעתם, משרד החינוך אינו מורה במפורש לעסוק בדמוקרטיה (פרט לשיעורי האזרחות) ואינו מודד את היקף העיסוק של בתי הספר בערכים דמוקרטיים. במקרים קיצוניים ניכר כי לא רק שקידום העיסוק בערכי הדמוקרטיה נתפס כמנותק מהנחיות המשרד, אלא שהנושא אפילו נתפס כמנוגד ל"רוח המשרד". משום כך ראשי הרשויות מרגישים שאין לגיטימיות לעיסוק בבתי הספר בערכי הדמוקרטיה ושאין להם מנדט לקדם עיסוק שכזה.

ג. **שיקולי פוליטיקה, אלקטורט ופופולריות** – החינוך לדמוקרטיה נתפס כנושא שאינו משרת את האינטרסים של התושבים, של הרשות המקומית או של העומד בראשה.

ד. **היעדר תקציבים** – ראשי רשויות יהודיות או מעורבות (תושבים יהודים וערבים), וראשי רשויות ערביות אומרים כי על סדר היום החינוכי שלהם עומדים נושאים בוערים ובסיסיים יותר, כגון תקנים לפסיכולוג חינוכי או סיוע לתלמידים עולים.

המלצות מדיניות

1. צריכה להיות הצהרה ברורה של משרד החינוך בנוגע לחינוך לדמוקרטיה ולחיים משותפים וצריכה להתווסף מדידה של חינוך לערכי הדמוקרטיה ושל ההישגים הערכיים, שייתנו לרשויות המקומיות את המנדט הנדרש להן כדי לקדם תכנים של ערכי דמוקרטיה במערכות החינוך שלהן.
2. להגביר את המודעות של הרשויות המקומיות לקיומם של גורמים במשרד החינוך האמונים על החינוך לדמוקרטיה וחיזוק הקשר עמם, כך יהיה שיתוף פעולה בין מטה משרד החינוך לרשויות המקומיות. שיתוף הפעולה יעניק להם גיבוי בבואן לקדם את הנושא.
3. ליצור רצף תוכני בין החינוך הפורמלי לחינוך הבלתי פורמלי ולשלב חשיפת תכנים של דמוקרטיה בפני כל הילדים והנוער (בחינוך הפורמלי) עם העמקה והרחבה לכלל הקהילה (בחינוך הבלתי פורמלי).

ההתמודדות של נשות ואנשי חינוך עם מציאות חברתית ודמוקרטית מורכבת

קבוצה של אנשי ונשות חינוך מכלל זרמי החינוך בארץ, מכלל שכבות הגיל ומהחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי, בהנחיית ד"ר גדי ביאליק וד"ר תמי הופמן, התכנסה כקבוצת מיקוד וניתוח תוכן וביקשה לדון באופן ההתמודדות של אנשי ונשות חינוך עם מציאות חברתית ודמוקרטית מורכבת והתפקיד של הכשרתם המקצועית בהתמודדות חינוכית מיטבית.

הקבוצה חשבה ודנה בניסיון לפתח מענה חדשני מתחומי ההכשרה והמדיניות.

מתודולוגיית העבודה של הקבוצה הייתה ייחודית. נותחו לעומק הסיבות לפערים הקיימים בין המטרות והחזון הרצויים בתחומים אלה, לבין המציאות בשטח. ההמלצות שנוסחו הן למעשה ניסיון לתת מענה לסיבות שבעטיין נוצרו הפערים. במסמך ההמלצות של קבוצת העבודה יש המלצה ל-13 מהלכים מרכזיים.

במסמך זה נציג שלוש המלצות מרכזיות שסומנו על ידי חברות הקבוצה וחבריה ליישום:

א. **הסטת משקל הכובד של תכניות התערבות חינוכיות של גופים פרטיים חיצוניים ממוסד החינוכי, אל צוותי חינוך וצוותי הכשרה חינוכית**, וזאת במקום עבודה ישירה מול תלמידים. ההנחיה תהיה כתובה בחוזר מנכ"ל. מדובר במהלך שיעצים את אנשי ונשות החינוך ואת הסגל המכשיר אותם לעבודתם החינוכית-ערכית בשיתוף ידע מקצועי שנוצר בארגוני החברה האזרחית.

ב. **הקמת "קונגרס חינוכי"** שיתכנס אחת לשנה לסמינר (שלושה ימים עד שבוע) וידון בנושאים במחלוקת ובנושאים משותפים אשר מעסיקים אנשי ונשות חינוך ממגזרי החברה השונים. הגופים והאישים שיוזמנו להשתתף בקונגרס יהיו גופים ציבוריים ואקדמיים המייצגים זרמים ומגזרים שונים בחברה ובעלי תפקידים ציבוריים ואקדמיים מזרמים שונים, אשר מתמודדים יום-יום עם המשמעויות של חינוך בתוך חברה מורכבת, תוך שמירה על כללי השיח וערכי הדמוקרטיה. המלצות הקונגרס יעובדו לסיכום שיועבר למשרד החינוך כהמלצות לביצוע. המלצה נוספת שהוצגה בנושא הקונגרס החינוכי לעיל, היא לארגן ולהפעיל סמינר ארצי המוקדש להיכרות ולמפגש בין אנשי ונשות חינוך ומתכשרים לחינוך, להוראה ולניהול, מכלל חלקי החברה ובהתאמה לאילוצים תרבותיים.

ג. **ההכשרה טרום תפקיד:** לאור התכנסותה של ועדת ענבר-ודמני לבחינת מתווה הכשרת ההוראה המחייבת בישראל, פורום דב לאוטמן העביר בחודש מרץ 2017 את הצעותיו לראשות הוועדה הנוגעות ללבנת הכשרת המורים ואת המלצותיו בנושא.

המלצותינו כללו שני תכני לבה מחייבים ומובחנים, שניתן לשלבם כקורס או קורסים, וכתוכן מחייב במסגרות שונות בלימודי תעודת ההוראה:

1. "מחלוקות ואי הסכמות בחברה הישראלית"

2. "כלים להתמודדות עם מציאות חברתית ודמוקרטית מורכבת בחדר הכיתה ובגן".

אתגרים והתמודדויות במעגלי ההשתייכות המשותפים והנפרדים במערכת החינוך החרדי – "יחד שבטי ישראל"

החברה החרדית המגוונת מתמודדת עם המציאות המשתנה סביבה, הן בתוכה והן מול ההווה הישראלית העכשווית. החיים המשותפים והצורך ההולך וגובר ביחסי גומלין הופכים את מערכת החינוך שלה למאתגרת יותר ויותר לנוכח מציאות זו.

לקראת "כנס דב לאוטמן 2016", התכנסה קבוצת אנשי חינוך בהנחיית הרב גבריאל כהן וגב' רוחי רוזנברג, אשר ייצגה את המגוון בחברה החרדית. הדיון נסב על הקונפליקטים הפנים-קהילתיים ועל היכולת לעבוד יחד על נושאים מהותיים מתוך כבוד, קבלה ושיתוף פעולה, שאינם מובנים מאליהם.

שאלות מורכבות ברובד הגלוי והסמוי נשאלו במהלך עבודת הקבוצה ושימשו תשתית מאתגרת לשיח דיאלוגי שעסק בסוגיית שמירת הזהות לצד חיים בשותפות ובכבוד עם הדומים והשונים.

מסקנות עיקריות

א. נדרשת "תורת הלכות והליכות" סדורה בנושאי היחס בין היחיד לחברה בכלל ובמיוחד היחס לאחר ולשונה, המבוססת על שפת ההליכות, שזכתה להכרה על ידי גדולי התורה החרדים. בד בבד יש ליצור תכניות לימודים להקניית הידע בכל מערכות החינוך. יש להכיר בכך שההלכה היא ציר מרכזי ליצירת שינוי חברתי מבורך, ויש להפוך אותה לנגישה, תוך הדגשת התחום שבין אדם לחברו.

את תהליך הנחת היסודות ל"שפת ההליכות" ויצירת תורה סדורה כבר הניע הרב ארי אברהם סמג'ה (חבר ועדת ההיגוי וממשתתפי הקבוצה) בספרו **יסודות הליכות השולחן ערוך החמישי**. יש להמשיך ולהטמיע מהלך זה.

ב. "השיבות על לבבך": יש להעמיק את היסודות הרגשיים והרעיוניים של ההלכה בתחום זה בהתייחס לשפה הרגשית המשתנה ולהפוך אותה לנגישה עבור צוותי חינוך הוראה ותלמידים.

ג. מסגרות דיאלוג פנים-חרדיות הן הכרח לנוכח הגידול באוכלוסייה החרדית והגיוון בה. יש בכוחן לפתוח ממשקים עם החברה הישראלית ממקום מוגן ולא מותקף.

המלצות

1. להגביר את השיח הפנים-חרדי במעגלי החינוך השונים סביב סוגיות "הלכות הליכות חברה" בהקשרים של מציאות משתנה.
2. לכתוב תכניות לימודים לסוגיות ערכיות הנוגעות לסוגיית "בין אדם לחברו", בהתבסס על ההלכה וחיבורה לחיים מעשיים.
3. להכשיר צוותי הוראה בהשתלמויות להגברת המודעות ולתת בידיהם כלים יישומיים.
4. לקיים קורס חובה בהכשרת מורים ומורות למגוון האתגרים של האדם החרדי במעגלי החיים, על תתי-המגזרים שבתוכו.
5. לקיים מפגשי שיח של אנשי חינוך מקהילות, עדות ואוכלוסיות שונות (ספרדים, אשכנזים, חסידים, בעלי תשובה, חרדים עובדים וכו').
6. לקיים מפגשי שיח של אנשי חינוך ורבנים מובילים בחברה החרדית עם עמיתיהם בחברה הכללית.

סיכום

"הגיע הזמן להציב את ההכשרה לחיים אזרחיים המבוססים על שותפות והוגנות – בראש סדר העדיפויות", קראה פרופ' יולי תמיר חברת ועדת היגוי של פורום דב לאוטמן במאמר שפורסם לפני הכנס.

צוואתו הרוחנית של דב לאוטמן, שהלך לעולמו לפני שלוש שנים ופעל למען לכידותה של החברה הישראלית, מחזקת בנו את התחושה כי חינוך היא הדרך לתיקון עולם.

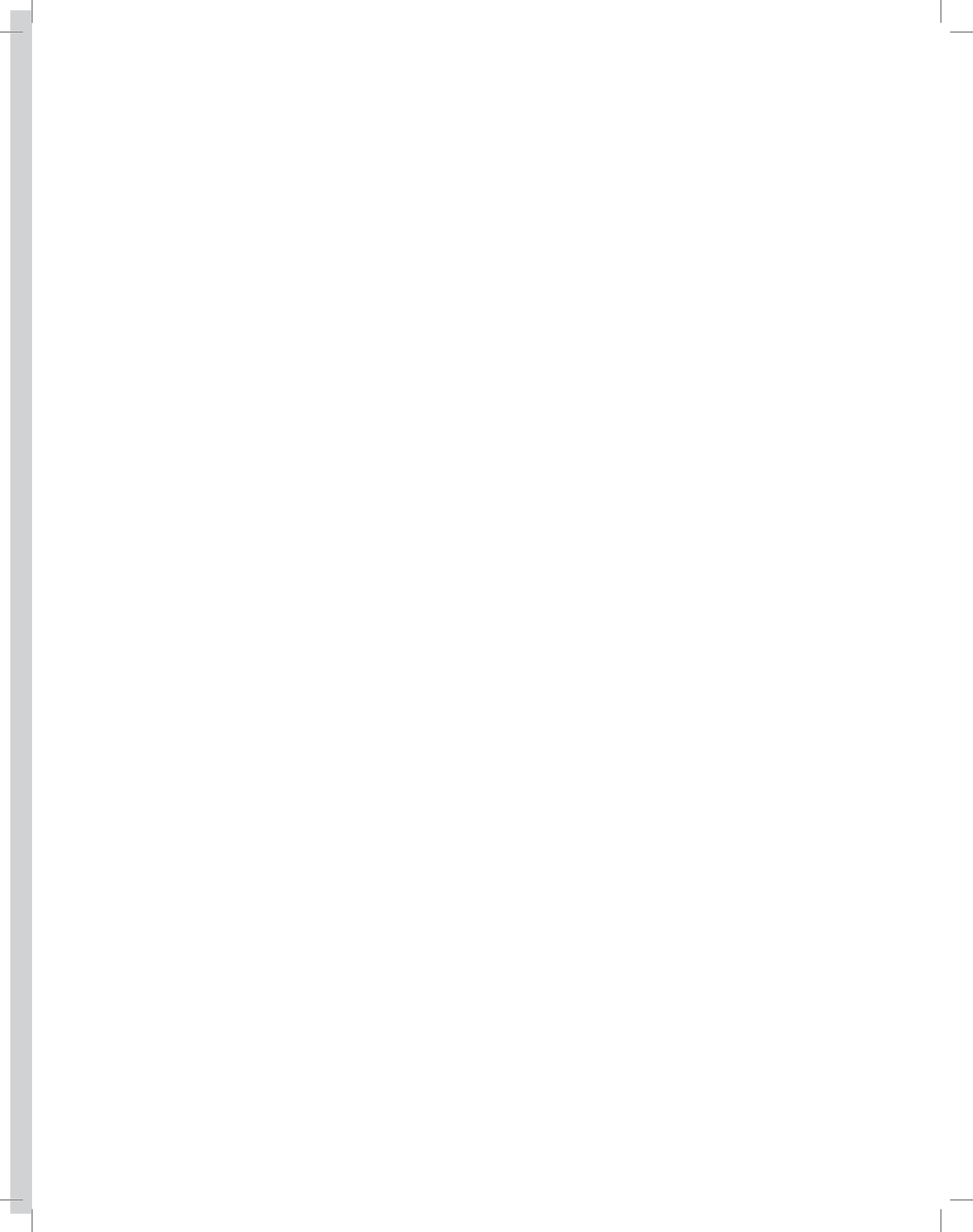
"חינוך הוא המפתח לשינוי חברתי. בשיח על הפערים והמחלוקות בכיתות מתחיל איחוי שסעי החברה הישראלית כולה", כך סיימה את נאומה המרגש תלמידת יב אלמוג בן משה, יו"ר הוועדה האתית-משפטית במועצת התלמידים הארצית.

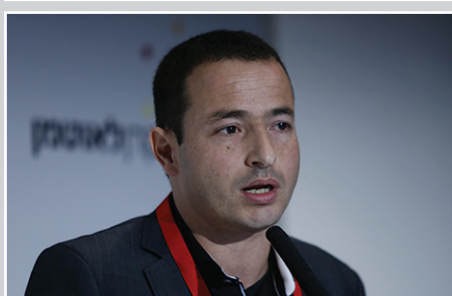
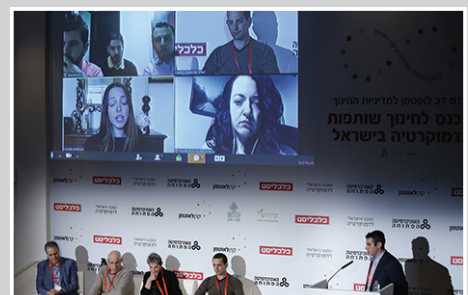
ההחלטה ללכת בדרך זו ולהעלות את הנושא של חינוך לדמוקרטיה לשיח עירני ונגיש היא מבחינתנו הכרח קיומי בחברה הישראלית כיום.

סיכום וכיווני פעולה:

- מטרתנו בשנה הקרובה היא לפעול ליישום ההמלצות שעלו מהמחקרים ושהמליצו קבוצות העבודה, בשיתוף משרד החינוך – גורמי המטה והמקצוע, גורמי האקדמיה ואנשי מדיניות וממשל.
- המשך קידום תהליכי עבודה תוך חשיבה משותפת, ובמהלכים אסטרטגיים עם יוזמות הקשורות לתחום החינוך, כמו: "עתיד ישראלי" במשרד החינוך, "תקווה ישראלית בחינוך" של בית הנשיא ובשיתוף תכניות נוספות בארגונים האזרחיים.
- פורום דב לאוטמן יפעל גם השנה לקדם ולפתח ערוצי חשיבה נוספים לחיזוק החברה הישראלית כחברה דמוקרטית, סובלנית ומכבדת.

* המסמכים המלאים של המחקרים וקבוצות העבודה לשנת 2016 נמצאים באתר פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך.

” הישראליות המשותפת היא בראש סדר היום שלנו”, פורום דב לאוטמן

פורום דב לאוטמן למדיניות החינוך: lautmaneduforum.org.il
פייסבוק: פורום דב לאוטמן – לוקחים את החינוך בידיים